

**О. Ю. Красовська**, кандидат економічних наук,  
керівник департаменту магістерських програм  
Школи бізнесу Дніпропетровського університету  
економіки та права ім. Альфреда Нобеля

## **ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

*У статті розглядаються питання інтернаціоналізації вищої освіти як наслідку глобалізації світового освітнього простору. Проаналізовано сучасний стан розвитку світового ринку освітніх послуг, запропоновано авторське визначення поняття “інтернаціоналізація вищої освіти”, досліджено основні форми інтернаціоналізації вищої освіти, визначено напрямки процесів інтернаціоналізації вищої освіти у XXI ст.*

*В статье рассматриваются вопросы интернационализации высшего образования как результата глобализации мирового образовательного пространства. Проанализирован уровень современного развития мирового рынка образовательных услуг, предложена авторская трактовка понятия “интернационализация высшего образования”, исследованы основные формы интернационализации высшего образования, определены направления процессов интернационализации высшего образования в XXI в.*

*The given article is devoted to the problems of internationalization of the higher educational system as a result of globalization of the world educational market. The present level of development of the global educational market has been analyzed, the author interpretation of the concept “internationalization of higher education” has been offered, the main processes of higher education internationalization have been studied, the modern trends of internationalization of higher education in 21 century have been determined.*

© О. Ю. Красовська, 2011

**Ключові слова.** Глобалізація, інтернаціоналізація, вища освіта, форми інтернаціоналізації вищої освіти, міжнародна мобільність студентів, міжнародна мобільність викладацького складу, уніфікація програм навчання, транснаціоналізація вищих навчальних закладів, світовий освітній простір.

**Вступ.** Глобалізація, яка впливає на всі сфери життя, не минула й освіту. Європейський освітній простір сьогодні просуває ідею “трикутника знань”, яка полягає в максимально тісному зв’язку освіти, дослідної діяльності та технологічних інновацій. Характерні риси глобалізації в галузі освіти: уніфікація знань, загальне прагнення країн світу до досягнення високої якості освіти. Освіта стає ключовою детермінантою економічних результатів та потенціалу країн світу [1–15].

**Постановка завдання.** Метою дослідження є аналіз наслідків глобалізації світового освітнього простору, зокрема інтернаціоналізації вищої освіти, форм її прояву та впливу на соціально-економічний розвиток країн світу.

**Результати дослідження.** Глобалізація призводить до загострення конкуренції на міжнародному ринку освітніх послуг. Ринок освіти вражає за своїми масштабами. За оцінками СОТ, його ємність становить близько 50–60 млрд дол. Основні конкуруючі центри – це США, які займають приблизно третину ринку, ще 30 % займає Європа, 10–15 % – частка Нової Зеландії та Австралії. Експорт освітніх послуг виконують 129 країн, це приблизно 70 % усіх держав. Піввідсотка світового ринку освітніх послуг займає Росія, частка України ще менша. З викликів нового часу слід особливо підкреслити, що змінюється структура освітніх закладів: на місце ремісничих та індустріальних навчальних закладів приходить так званий освітній супермаркет. За такою формою навчання “студент приходить в університет, як у магазин, і вибирає той набір освітніх послуг, який вважає за доцільне”.

Особливістю ринку освіти є те, що пропозицію освітньої послуги формує сам споживач. Найяскравіше ця характеристика відображається на ринку послуг вищої освіти. Споживач тепер не чекає, коли виробник або посередник розповість йому про наявні освітні послуги, він сам, використовуючи сучасні технології, ініціює контакт з будь-яким з них, запитує потрібну інформацію, порівнює її та ухвалює рішення. Такі відносини між учасниками ринку послуг вищої освіти описують модель ринку, орієнтованого на споживача (рис. 1).

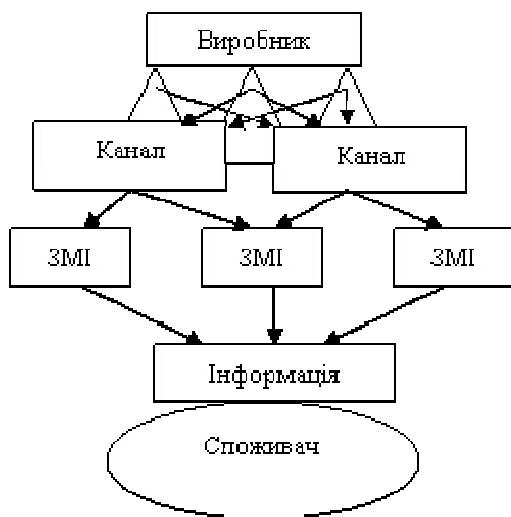


Рис. 1. Схематична модель сучасного ринку послуг вищої освіти

Таким чином, міжнародний ринок послуг вищої освіти характеризується тими ж тенденціями, що й ринок споживчих товарів. З розвитком процесів глобалізації освітні послуги перетнули національні межі, розвиваються транснаціональні й міжнародні освітні програми. Відображенням процесу інтеграції є співпраця освітніх організацій і національних освітніх систем у розробці єдиних стандартів якості та одиниць вимірювання навчального навантаження.

Змінюється і роль освіти в сучасному світі: вона перетворюється на тривалий і безперервний процес, оскільки протягом усього життя людина стикається з проблемою старіння знань, необхідністю їх оновлення, поповнення й освоєння нових професійних сфер. Зміна ситуації на ринку ознаменувалася переходом ініціативи і влади в руки споживача, сучасні інформаційні технології істотно розширили можливості вибору освітніх програм.

Ці зміни, характерні для самого процесу освіти, відбуваються на фоні ширших змін, що охоплюють економіку окремих країн, регіонів і світу в цілому. Студенти здобувають вищу освіту в зарубіжних країнах, а застосовують отримані знання, працюючи в міжнародних компаніях по всьому світу. Європейський Союз розробив спеціальні стипендії і програми, що стимулюють студентів учитися за межами своєї країни. У провідних ВНЗ Великобританії, США, Канади до 80 % студентів – іноземні громадяни.

Сучасні інформаційні технології, бурхливий розвиток дистанційного навчання зробили національні межі абсолютно прозорими для освітніх послуг. Сформувався єдиний світовий освітній ринок, де ВНЗ найрізноманітніших країн пропонують свої продукти і послуги всім студентам відразу, не обмежуючи себе національними кордонами. Знамениті рейтинги “Financial Times” кращих бізнес-шкіл наразі включають не лише ВНЗ США, а й Канади, Іспанії, Франції, Великобританії. Працедавці в багатьох країнах Європи все більше уваги звертають на випускників ВНЗ, на досвід навчання, життя і роботи за кордоном, оскільки це показує адаптивні можливості кандидатів, широту кругозору, навички спілкування з представниками різних культур.

Інтернаціоналізація освіти прагне до різних цілей, серед яких:

- диверсифікація і зростання фінансових надходжень через залучення іноземних студентів на платне навчання;
- розширення навчальних планів і навчання своїх студентів у зарубіжних ВНЗ-партнерах;
- розширення регіональної мережі ВНЗ для ефективного використання своїх ресурсів;
- підвищення якості освіти і досліджень за рахунок участі студентів і викладачів у міжнародному процесі обміну знаннями тощо.

Розвиток міжнародної співпраці вищих навчальних закладів дозволяє організувати спільні дослідні проекти, обмінні програми для студентів і викладачів, спеціальні програми для іноземних студентів. Більшість сучасних ВНЗ залучена до участі в міжнародній діяльності через програми мобільності студентів і викладачів, спільні дослідні проекти і міжнародні конференції. Проте, як і у випадку з товарним ринком, – це лише перша сходинка до інтернаціоналізації.

*У загальному випадку під інтернаціоналізацією вищої освіти ми розуміємо процес систематичної інтеграції міжнародної складової в освітній системі країни, дослідження міжнародного ринку вищої освіти та суспільна діяльність вищих навчальних закладів у світогосподарській системі.*

Настав той момент історичного розвитку світової системи вищої освіти, коли національна відокремленість ВНЗ усе більше вступає у конфлікт з наслідками і перспективами інтернаціоналізації та глобалізації. Цей фундаментальний конфлікт виявляється в різних питаннях і проблемах: визнанні університетських дипломів, спеціалізацій і відтак, розвитку міжнародних форм оцінки якості, питаннях міжнародної акредитації. Щоб запропонувати реальні кроки з подолання цього конфлікту, потрібно розглянути основні форми й характеристики інтернаціоналізації вищої освіти.

Найвідоміша форма інтернаціоналізації вищої освіти – це мобільність студентів – виїзд певної кількості студентів для навчання за кордон. Відряджання студентів на навчання в інші країни – явище не нове, і певні регіони стикаються з цим давно. Більшість європейських країн уже багато років має постійний приплив студентів зі своїх колишніх колоній. Значна частина молоді з країн Латинської Америки прагне отримати диплом в університетах США і Канади. У період холодної війни вищі навчальні заклади Радянського Союзу і Східної Європи привертали

увагу студентів з держав зі схожою ідеологією. За останні 40 років темпи збільшення потоків студентів, які перетинають національні кордони для здобування вищої освіти, перевищили темпи поширення самої вищої освіти. За даними ЮНЕСКО, рівень міжнародної мобільності студентів зріс за останні 25 років на 300%. На думку експертів, наприкінці 2010 р. кількість студентів, які навчаються за кордоном, становила 2,8 млн осіб, а до 2025 р. досягне 4,9 млн.

Мобільність студентів стимулюється різними державними й регіональними програмами. Багато країн укладають двосторонні й багатосторонні угоди в цій галузі. Найбільш відомі європейські програми – “Еразмус Мундус”, а з 1995 р. – “Сократ”. Програма “Еразмус” (започаткована в 1987 р. задля сприяння створенню спільного ринку в Європі) і пов’язані з нею схеми мобільності, такі як “Комет”, “Лінгва” та інші, ставили за мету створення європейської моделі вищої освіти. Студентський обмін розглядається як потужний засіб розвитку світового ринку фахівців і кваліфікованих працівників.

Крім більш-менш організованих схем студентської мобільності, існує і спонтанне переміщення студентів поза будь-якими програмами. Ця спонтанна мобільність – результат цілого ряду чинників, які є наслідком дії стратегій “проштовхування” і “втягування”, що застосовуються на ринку освітніх послуг. З одного боку, ВНЗ, прагнучи збільшити пропозицію своїх програм, активно просувають їх на зарубіжних ринках. Вони відкривають свої філії та зарубіжні кампуси в інших країнах, укладають договори про співпрацю з місцевими навчальними закладами, використовують дистанційні технології навчання тощо, тобто проштовхують свої освітні послуги і продукти з каналу розподілу, поки вони не досягнуть цільового споживача.

З іншого боку, національні відмінності в доступі до освіти, кількісні обмеження в наборі студентів на певні спеціальності примушують студентів з цих країн шукати можливості освіти за кордоном. Мовні й культурні міркування привертають увагу студентів до освітніх програм Великобританії, Франції, США. Домінування англійської мови як основної або другої мови в сучасній науці зумовило той факт, що разом зі США і Великобританією до списку країн, що приймають найбільшу кількість іноземних студентів, увійшли також Канада й Австралія. Зростаючий попит на освітні програми ВНЗ цих країн призвів до виникнення в каналі розподілу спеціалізованих агентств і консалтингових компаній – як національних, так і міжнародних, котрі виступають посередниками і консультантами із задоволення цього попиту.

У багатьох освітніх установах, що приймають іноземних студентів, особливо в англомовних країнах, дохід, отриманий за рахунок повної оплати навчання іноземними студентами, є істотним доповненням до бюджетів вищих навчальних закладів, які щорічно скорочуються. Без такого додаткового доходу багато ВНЗ просто не могли б існувати.

Другою за значущістю формою інтернаціоналізації вищої освіти є мобільність викладацького складу. Традиційно міжнародна мобільність професорсько-викладацького складу обумовлена дослідженнями і науковою роботою, але в ряді регіонів і в певних галузях освіти, таких як менеджмент і ділове адміністрування, існують спеціальні схеми регіонального та міжнародного тренінгу для молодих дослідників і викладачів.

Як і у випадку з мобільністю студентів, тут існують сильні географічні відмінності в потоках. На одному полюсі в цьому процесі виступають країни з високим рівнем наукової імміграції в результаті цілеспрямованого залучення наукового персоналу для розширення системи вищої освіти (наприклад, Гонконг), а на іншому – країни з низьким рівнем інтернаціоналізації професорсько-викладацького складу. До останніх належать в основному країни з високим рівнем національної однорідності, що використовують тільки рідну мову в навчанні, яким важко знайти фахівців, що володіють іноземними мовами. США і Великобританія – найбільші експортери наукових трудових ресурсів, але водночас кафедри їх університетів дуже привабливі для зарубіжних фахівців; у цьому можна перекоонатися, якщо звернути увагу на склад їх висококваліфікованих наукових кадрів, серед яких чимало представників зарубіжних країн.

Часто процеси студентської і викладацької мобільності бувають так тісно взаємопов’язані, що розділити їх дуже важко. Прикладами можуть служити програми мобільності аспірантів і докторантів. По-перше, багато програм аспірантів європейських і американських ВНЗ (doctoral programs, що призначені для отримання ступеня Ph. D.) включають період навчання (так званий taught component), крім того, слухачі цих програм активно залучаються до викладання на бакалаврському рівні. Тому програма мобільності аспірантів включає компоненти навчання, досліджень і викладання.

Європейські ВНЗ об’єднуються для заохочення мобільності аспірантів. Так була створена мережа бізнес-шкіл, що пропонують докторські програми (European Doctoral Education Network – EDEN). Ця система функціонує в рамках Європейського інституту досліджень у галузі менеджменту (European Institute of Advanced Studies in Management), створеного в 1972 р. як співдружність провідних дослідників у галузі менеджменту (включаючи такі напрями, як облік, фінанси, управління персоналом, економіка, інформаційні системи в бізнесі, міжнародний бізнес, маркетинг, управління операціями, стратегічний менеджмент тощо). За щорічний внесок 4000 євро ВНЗ, що стає членом цієї організації, отримує доступ до мережі, яка об’єднує більше 20 тисяч професорів і дослідників; можливість участі в усіх семінарах і конференціях; допомогу в установленні академічних і дослідницьких контактів в Європі; доступ аспірантів до мережі спеціальних програм і семінарів; допомогу і консультації в управлінні проектами, що фінансуються ЄС.

Третьою формою інтернаціоналізації вищої освіти можна назвати уніфікацію програм навчання. Сильним стимулом інтернаціоналізації програм навчання виступає зростання впливу міжнародних професійних об’єднань. Швидко зростання міжнародної торгівлі професійними послугами спонукало представників багатьох професій організувати свою діяльність на міжнародному рівні. Ці професійні об’єднання серйозно взялися за такі питання, як гарантія якості, мінімальні стандартні вимоги, критерії професіоналізму, акредитація тощо. Архітектори, психологи, бухгалтери і багато інших фахівців намагаються розробити міжнародні стандарти, які могли б краще узгодити

навчальні плани і критерії якості. Часто подібні професійні стандарти реалізуються міжнародними організаціями. Наприклад, Європейський Союз розглядає питання щодо стандартних мінімальних вимог до освіти у зв'язку з мобільністю робочої сили. Угоди про вільну торгівлю, наприклад, NAFTA і Asean, містять положення про взаємне визнання процедур ліцензування і сертифікації професійних послуг. У зв'язку з цим багато ВНЗ переглядають свої навчальні плани відповідно до подібних директив.

Питання уніфікації вимог до програм вищої освіти знайшли своє відображення у так званому Болонському процесі, широкому перехідному русі вищих навчальних закладів до дворівневої системи вищої освіти. Багато критиків Болонської декларації звинувачували її розробників в американізації європейської вищої освіти, забуваючи, що дипломи *Bakkalaureus* і *Magister* існували практично в усіх європейських університетах до XIX ст.

Програми з міжнародною тематикою або сильною міжнародною компонентою здобули останніми роками велику популярність у багатьох європейських країнах. Це відбувається не лише в традиційно відкритій ідеям міжнародної співпраці Голландії, але й у Франції та Німеччині, країнах, які відомі дуже обережним ставленням до міжнародних нововведень у своїй освіті. Проте і у Франції, і в Німеччині зростає кількість програм, в яких викладання ведеться англійською мовою.

Слід зазначити, що за всієї підтримки програм мобільності регіональними організаціями, за всієї прихильності самих ВНЗ основною метою інтернаціоналізації є не відрядження за рубіж 100 % студентів (хоча користь досвіду, що набувається ними, недоцільно було б заперечувати), а в доступності результатів інтернаціоналізації “вдома”. Недарма одна зі спеціальних груп Європейської асоціації міжнародної освіти (EAIE) так і називається “Інтернаціоналізація вдома” (*Internationalisation at Home – IAH*). Саме завдяки цій формі інтернаціоналізації результати міжнародної співпраці між вищими навчальними закладами стають доступними для всіх студентів без винятку.

І напевно, найвищою формою інтернаціоналізації освіти сьогодні виступає транснаціоналізація університетів та інститутів, що надають послуги вищої освіти.

Усе більше ВНЗ, розташованих у відомих академічних центрах, незадоволені кількістю студентів, які приїжджають до них на навчання. Вище вже зазначалося про економічну привабливість прийому іноземних студентів та, як наслідок, додатковий дохід. Крім того, деякі вищі навчальні заклади вже зазнали певних труднощів, коли потік студентів з однієї країни або регіону стає таким великим, що його доводиться обмежувати, щоб не перетворити міжнародну програму на національну. З цими проблемами зіткнулися, наприклад, ВНЗ Великобританії у зв'язку з постійним зростанням потоку китайських студентів. Ледве пристосувавшись до приймання великих груп іноземних студентів, ці заклади зазнали проблем, що виникли у зв'язку з епідемією атипової пневмонії в Китаї, бо це загрожувало залишити аудиторії деяких ВНЗ практично порожніми.

Вищі навчальні заклади намагаються поєднати набір іноземних студентів з розширенням пропонування своїх освітніх послуг на перспективних ринках, організовуючи зарубіжні відділення і філії, що повністю підпорядковуються основному навчальному закладові. Ця тенденція показує зрушення у процесі інтернаціоналізації від попиту до пропозиції. Якщо країна, в якій розташована філія, юридично визнає іноземний диплом, то студенти можуть навчатися за програмою іноземного ВНЗ від початку і до самого випуску.

У деяких випадках ці філії розглядаються місцевими навчальними закладами як втручання в національну систему вищої освіти і національну політику, тому що вони пропонують програми, розроблені на іноземній мові, на матеріалах іншого ринку і розраховані в основному на забезпечених студентів. Подібна форма інтернаціоналізації навчальних планів особливо характерна для країн, що розвиваються. Наприклад, Голландський інститут готельного менеджменту створив цілу мережу своїх програм “Глобальний кампус”. Практично без змін програми цього ВНЗ пропонуються в Катарі, Індонезії, Арубі та інших країнах.

Поглиблення взаємодії між навчальними закладами виникає внаслідок підписання ними різноманітних угод про впровадження узгоджених освітніх програм. “Глобальний альянс транснаціональної освіти” (*Global Alliance for Transnational Education – GATE*) – міжнародне об'єднання, що включає бізнес-організації, вищі навчальні заклади й урядові структури, які працюють над питаннями забезпечення якості, акредитації й сертифікації програм ВНЗ, що пропонуються за межами своєї країни. Ця організація передбачає декілька варіантів угод між вищими навчальними закладами.

*Франчайзинг:* за договором франшизи зарубіжний ВНЗ видає місцевому навчальному закладу дозвіл використовувати свої освітні програми та видавати свої дипломи на взаємопогоджених умовах.

*Програми-близнюки:* такі договори між вищими навчальними закладами різних країн полягають у пропозиції сумісних програм навчання. В обох ВНЗ студенти проходять одні й ті ж курси, вчать за однаковими підручниками і складають однакові іспити, при цьому викладають їм зазвичай місцеві педагоги.

*Взаємне визнання програм:* на відміну від попереднього договору ВНЗ, що співробітничать, не розробляють сумісних програм. Студенти зараховуються на програми ВНЗ іншої країни, і всі отримані ними оцінки визнаються дійсними в їх рідному навчальному закладі. Або студенти можуть навчатися в місцевому інституті на одному етапі, отримуючи оцінки, які визнаються освітньою установою іншої країни, щоб потім пройти в цьому ВНЗ програми наступного етапу навчання.

Важливим політичним питанням у рамках Болонського процесу є питання сумісних програм. На зустрічі в Празі у 2001 р. міністри освіти європейських країн закликали вищі навчальні заклади “прискорити розробку модулів, курсів і навчальних матеріалів спільно з партнерами з різних країн, що сприятиме досягненню кінцевої мети – видачі взаємовизнаних спільних дипломів”. Такі програми відповідають основним завданням Болонського процесу, оскільки передбачають міжнародний контроль якості, взаємне визнання документів про вищу освіту, конвергенцію та велику прозорість національних систем вищої освіти, збільшення можливостей працевлаштування

для випускників не лише у своїй країні, а й у рамках об'єднаної Європи. Крім цього, вони збільшують привабливість європейських освітніх програм і їх конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

**Висновки.** Процес інтернаціоналізації вищої освіти у XXI ст. набуває нових рис і зазнає змін. До таких змін належать: зміна мотивів інтернаціоналізації – від культурних і освітніх до економічних; розвиток і зміцнення конкурентного міжнародного ринку освітніх послуг; на вищу освіту впливає процес глобалізації економіки; змінюється й роль уряду в регулюванні вищої освіти; змінюються профіль і вік студентів.

Зазначені тенденції та особливості глобалізації світового освітнього простору мають істотний вплив на інтернаціоналізацію вищої освіти, її форми та прояви. Кількість спільних міжнародних проектів, зростання студентської та викладацької мобільності, уніфікація програм навчання і транснаціоналізація вищих навчальних закладів є особливостями розвитку вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору.

#### Література

1. Долішній Б. Ринок освітніх послуг: основні тенденції та шляхи модернізації / Б. Долішній, В. Куценко // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 8. – С. 28–34.
2. Зорников И. Н. Международная деятельность современного университета: вызовы нового столетия. 2002 [Електронний ресурс] / Зорников И. Н. – Режим доступу: <http://www.rciabc.vsu.ru/inzor/paper1.htm>
3. Иноземцев В. Парадоксы постиндустриальной экономики / В. Иноземцев // МЭиМО. – 2000. – № 3. – С. 3–5.
4. Каленюк І. С. Знання в глобальному середовищі / І. С. Каленюк // Збірник наукових праць КНУ ім. Т. Г. Шевченка “Теоретичні та прикладні питання економіки”. – 2004. – № 3. – С. 57–64.
5. Красовська О. Ю. Розвиток світового ринку вищої освіти : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.02 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / О. Ю. Красовська. – К., 2010. – 200 с.
6. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія (у співавторстві) / за ред. Д. Г. Лук'яненка ; КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
7. Education at a Glance: OECD Indicators-2009 [Electronic resource]. – URL : [www.oecd.org/rights/](http://www.oecd.org/rights/)
8. Education for All Global Monitoring Report 2010. STAT I ST I CAL TABLES [Electronic resource]. – URL: <http://www.unesco.org>
9. Education Trends in Perspective: Analysis of the World Education Indicators. – UNESCO Institute for Statistics, OECD, 2005. – 232 p. [Electronic resource]. – URL : <http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/wei/WEI2005.pdf>
10. Evaluating Quality in Educational Spaces: OECD / CELE Pilot Project CELE. – 2009. – № 9. – 8 p.
11. Social and Economic Conditions of Student Life in Europe [Electronic resource]. – Hannover : Higher Education Information System, 2005. – URL : <http://www.his.de/Eurostudent/report2005.pdf>
12. Stensaker B. Introduction / B. Stensaker, B. M. Kehm // University rankings, diversity, and the new landscape of higher education / Ed. by B. M. Kehm, B. Stensaker. – Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers, 2009. – P. 7–19.
13. Times Higher Education Supplement. World University Rankings [Electronic resource] / Information retrieved. – 2009. – August. – URL : [www.timeshighereducation.co.uk/hybrid.asp?typeCode=416&pubCode=1&navcode=137](http://www.timeshighereducation.co.uk/hybrid.asp?typeCode=416&pubCode=1&navcode=137)
14. The Global Competitiveness Report 2009–2010. – World Economic Forum, 2009 [Electronic resource]. – URL : [www.weforum.org](http://www.weforum.org)
15. The Spaces Between Numbers: Getting International Data on Higher Education Straight. – Washington : Institute for Higher Education Policy, 2009. – 56 p.